

О. М. Непомнящий

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної Академії управління персоналом

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ МІЖНАРОДНО ВИЗНАНИХ ФОРМ ДОГОВОРІВ НА НАДАННЯ ІНЖИНІРИНГОВИХ ПОСЛУГ У БУДІВНИЦТВІ

У статті проаналізовано форми договорів із надання інжинірингових послуг у будівельній галузі, визначено основні складові частини форми договорів і їх відмінності від загальноєвропейських, обґрунтовано доцільність введення нових розділів у форми договорів, визначених у нормативно-правовому полі України.

Ключові слова: інжиніринг, інжинірингові послуги, послуги в будівництві, договори з надання послуг, контракти, форми договорів.

Постановка проблеми. Процеси євроінтеграції та інтеграції у світовий простір технічного регулювання ставлять сьогодні перед Україною нові вимоги щодо відповідності існуючих у державі вимог і стандартів загальноприйнятим світовим нормам. Просування товарів і послуг на європейський ринок вимагає знання і законодавчого закріплення загальноєвропейських підходів у нормативно-правовому полі України. Значною мірою це стосується новітніх технологій, їх модернізацій, впровадження інновацій тощо. Одна з провідних ролей такого ринку послуг належить інжинірингу. Збалансованість форм угод щодо надання інжинірингових послуг сприятиме виходу інжинірингових підприємств на європейський ринок і створенню зрозумілого правового поля для зарубіжних інвесторів. З огляду на це одним із завдань є визначення можливості впровадження в нормативно-правове поле України міжнародно визнаних форм угод із надання інжинірингових послуг або створення можливості для застосування окремих положень таких угод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження надання інжинірингових послуг присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників переважно в юридичній та економічній галузях: М.І. Брагинського, В.В. Вітрянського, Л.К. Веретельник, О.М. Галінського, Н.А. Городиської, І.О. Кириченка, А.А. Кондратюк, І.М. Манаєнко, Р.А. Лідовець, В.В. Луця, К.Е. Насурлаєвої, В.А. Рассудовського, Т.І. Султанової, Р.О. Халфіної, Г.Ф. Шершеневич, Р.Б. Шишки та ін. Незважаючи на

значний доробок українських і зарубіжних науковців, присвячений цій тематиці, застосування в Україні міжнародно визнаних форм договорів на надання інжинірингових послуг у будівництві залишається актуальним, оскільки будівельна галузь має свою специфіку, що необхідно враховувати у трансформаційних процесах.

Метою статті є розроблення пропозицій на основі аналізу форм договорів із надання інжинірингових послуг у будівництві щодо відповідності їх загальноєвропейським і загальносвітовим стандартам і практиці.

Виклад основного матеріалу. Прискорення науково-технічного прогресу в усіх галузях виробництва зумовлює широкий міжнародний обмін технологіями, розширенням ринку послуг, одними з яких є інжинірингові послуги. Це потребує спеціальних знань для вирішення технологічних і організаційних питань, починаючи від формування інвестиційних намірів, проектування, будівництва до введення в експлуатацію та подальшої експлуатації об'єктів будівництва. Зростання обсягу державних і приватних інвестицій, у т. ч. і міжнародних, дає змогу розширювати будівництво в державі, що часто вимагає використання інжинірингових послуг.

Останнім часом поняття «інжиніринг» є достатньо вживаним у фінансово-господарській діяльності підприємств України, що витісняє поняття «надання послуг інженерного характеру». «Інжиніринг – це комплекс інженерно-консультаційних послуг із використання технологічних та інших науково-технічних розробок» [1, с. 23]. Орієнтовний перелік уста-

лених інжинірингових послуг включає в себе «допроектні техніко-економічні дослідження й обґрунтування запланованих капітальних вкладень; проектування, будівництво та введення об'єкта в експлуатацію, з розробкою нових технологічних процесів, вдосконалення наявних виробничих процесів тощо» [2] (рис. 1). Більш широке коло в переліку інжинірингових послуг впливає з визначення інжинірингу, що міститься у Законі України «Про архітектурну діяльність», яким регламентовано його як «діяльність із надання послуг інженерного та технічного характеру, до яких належать проведення попередніх техніко-економічних обґрунтувань і досліджень, експертизи проекту, розробка програм фінансування будівництва, організація виготовлення проектної документації, проведення конкурсів і торгів, укладання договорів підряду, координація діяльності всіх учасників будівництва, а також здійснення технічного нагляду за будівництвом об'єкта архітектури та консультації економічного, фінансового або іншого характеру» [3].

Таким чином, широкий спектр інжинірингових послуг потребує свого специфічного нормативно-правового регулювання. Зокрема, І.О. Кириченко вказує, що «інжиніринг слід передусім розглядати крізь призму методів господарського права як окремий вид підприємницької діяльності» [4]. Тому в Україні такі послуги розглядаються в загальному підході, як і інші. Так, у минулому відповідно до п. 1.36 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», який

вже втратив чинність, інжиніринг визначався як «надання послуг (виконання робіт) зі складання технічних завдань» [5].

Слід зважити на те, що ринок інжинірингових послуг зріс у зв'язку з розширенням міжнародного ринку. Міжнародна торгівля інжиніринговими послугами полягає в «наданні однією стороною іншій на основі *договорів* комерційних інженерно-розрахункових, консультаційних, інженерно-будівельних послуг щодо підготовки виробництва, забезпечення процесу виробництва (послуги з організації процесу виробництва, керування підприємством, навчання персоналу), забезпечення реалізації продукції; обслуговування будівництва й експлуатації промислових, інфраструктурних, сільськогосподарських та інших об'єктів [6, с. 348, 381, 156–157]. Усі ці послуги мають інтелектуальний характер і направлені на реалізацію інвестиційних проектів на всіх їх етапах. Надання таких послуг міжнародним інвесторам потребує знання міжнародної практики, порядку їх регламентації, зокрема в укладанні договорів.

Проте «сучасне українське законодавство досі не оперує категорією «договір інжинірингу», але господарсько-правова та цивільно-правова доктрини тяжіють до ототожнення його із договорами підряду та надання послуг» [4]. Тому типовий договір про надання інжинірингових послуг у будівництві, як і всі інші, містить такі розділи: предмет договору, права й обов'язки сторін, порядок приймання надання послуг, вартість послуг і порядок розрахунків, термін

Рис. 1. Орієнтовний перелік інжинірингових послуг

дії договору, підстави для розірвання договору, додаткові угоди, відповідальність сторін, форс-мажорні обставини, розв'язання спорів і можливість врегулювання інших обставин, пов'язаних із правонаступництвом і третіми сторонами, реквізити сторін. Ці складові частини договору на надання інжинірингових послуг у будівництві є найбільш типовими і повними для договорів в Україні, але не завжди відображають специфіку інжинірингу.

Проаналізуємо окремі аспекти договору інжинірингу стосовно того, яким він є і яким має бути. Сьогодні договір інжинірингу подібний до договору підряду або договору надання послуг. Відповідно до ст. 837 Цивільного кодексу України «договір підряду полягає в тому, що одна сторона (підрядчик) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник – прийняти й оплатити виконану роботу» [7]. За Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» договір інжинірингу є договором «про виконання робіт і надання послуг, зокрема складання технічного завдання, проведення допроектних робіт, техніко-економічних обстежень та інженерно-розв'язувальних робіт, пов'язаних із будівництвом виробничих, складських та інших приміщень, що використовуються у технологічному процесі виробництва продукції, проведення наукових досліджень, розроблення проектних пропозицій, технічної та конструкторської документації стосовно технологій і їхніх складників, надання консультацій» [8]. Близьким за змістом він регламентований і Законом України «Про ліцензування видів діяльності» [9].

Проте за суттю, змістом, обсягом і дотриманням норм договір має бути більш складним документом. Саме на це вказує К.Е. Насурлаєва, зазначаючи, що «договір інжинірингу має змішану природу, тобто є таким, що підпадає під регулювання принаймні двох інститутів. Предмет договору інжинірингу розкривається через такі категорії, як «дії» та «роботи», тобто істотною умовою можемо вважати сам процес виконання інжинірингових відносин і результат» [10, с. 120].

Зрозуміло, що договір інжинірингу має відображати високу відповідальність його сторін, які вступають у правовідношення відповідно до чинного законодавства і положень договору. К.Е. Насурлаєва вказує на регулювання таких договорів Цивільним кодексом України: «Кожен

договір проявляється через власні елементи. До елементів договору як правовідношення, насамперед, належать його сторони. Можливість бути стороною договору започатковано на висхідних положеннях актів цивільного законодавства» [11]. Проте слід зазначити, що поряд із договором у наданні інжинірингових послуг існує більш широкий спектр документації, яка потребує знань законодавства, технічних знань і вимог, що об'єднується у конкретизованому понятті «контракт». «Контракт на покупку інжинірингових послуг включає низку специфічних зобов'язань і умов: перелік зобов'язань і робіт зі строками їх виконання; строки і графіки виконання робіт; кількість персоналу інжинірингової фірми, який бере участь у виконанні робіт на місці, умови його проживання; ступінь відповідальності сторін за порушення зобов'язань; умови переуступки частини контрактних послуг іншій фірмі на принципах субпідряду; оплата навчання персоналу» [12]. Сутність і зміст договору передбачається контрактом як особливою формою трудового договору, в якому зазначені термін його дії, права й обов'язки і відповідальність сторін. Тому усе це потребує розуміння, урегулювання і регламентації, особливо в міжнародних проектах. «Міжнародна регламентація інжинірингу була розроблена американською Асоціацією інженерів цивільного будівництва (ASCE) у 1981 р.» [12], в Україні інжиніринг залишається мало регламентованим.

В останні десятиліття міжнародний ринок інжинірингових послуг активно розвивається. Зокрема, цьому сприяло створення проектів, які фінансуються міжнародними фінансовими організаціями. Тому спостерігається зростання експорту інженерно-консультаційних послуг із європейських країн. З кінця 80-х рр. внаслідок збільшення приватних інвестицій розширюються національні ринки інженерно-консультаційних послуг і, відповідно, ринки інженерно-будівельних послуг [13]. Підвищується складність регламентації процесу надання послуг, узгодження технічних і законодавчих вимог для сторін. Тобто виникає потреба в створенні єдиного правового поля у сфері таких робіт для України, що дало б можливість більш активного залучення міжнародних інвестицій з метою реалізації різних проектів у будівельній галузі.

Основним у цьому повинна стати уніфікована форма договору на надання інжинірингових послуг. У договорі сторони повинні дотримуватися законодавства, що регулює цей договір

і відповідно до якого цей договір складається. «Якщо сторони побажають застосовувати інші правила, наприклад, загальні умови, типові форми чи норми професійної поведінки, то в договорі вони повинні будуть зробити посилання на ці правила і чітко заявити про те, що вони їх приймають» [13]. Ці правила, зазвичай, виникають через законодавчу неврегульованість цього процесу, різне його тлумачення різними законами, що є характерним для України.

Для уніфікації понять, пов'язаних із інжинірингом, і належної регламентації такої діяльності доцільно проаналізувати застосування кількох найбільш відомих форм будівельних контрактів і документів. Так, однією з найбільш відомих у Європі форм є NEC (The New Engineering Contract) – це форма контракту, що використовується у Великій Британії. Вона характеризується тим, що має варіативність в укладенні конкретного договору. Тобто форма договору повинна бути підібрана відповідно до цілей проекту, дотриманням принципів Досконалості в галузі будівництва (АЕС). Структура NEC складається з дев'яти основних положень. Ці основні положення викладені в дев'яти розділах, таких як: загальні положення, основні обов'язки підрядника, час, випробування та дефекти, оплата, події, компенсації, право, ризик і страхування [14]. Використання типового контракту з усіма можливими варіантами за трьома складовими частинами стимулює

належне управління відносинами між двома сторонами договору. Також такий контракт можна використовувати у різноманітних комерційних справах, для різноманітних видів робіт і в будь-якому місці. Це чітко викладений і простий документ. Первинний вибір сторін для складення договору передбачає чотири варіанти, що узгоджуються з нормами законодавства:

- варіант А: оцінений контракт із графіком діяльності;
- варіант С: цільовий договір;
- варіант Е: контракт за фактично відпрацьованим часом;
- варіант G: строковий контракт.

Після здійснення вибору основного варіанта необхідно вибрати один із двох механізмів вирішення спорів і визначити необхідні з 20 розроблених додаткових варіантів, які чітко прописані і зіставлені з діючим законодавством Британії. Для України цілком допустима така форма договорів, більш того, доцільним є використання окремих складових частин для контрактів, які містяться у визначеному британському переліку (табл. 1).

Не менш відома форма контракту – FIDIC (International Federation of Consulting Engineers). За своєю структурою вона близька до NEC. «Структура FIDIC переважно базується на двох розділах. Перший розділ складається з Загальних умов контракту із переліком усіх стандартних двадцяти положень, що стосують-

Таблиця 1

Пропозиції щодо адаптації світового досвіду стосовно типової форми контракту на надання інжинірингових послуг в Україні

Розробники типового контракту	Належність створення	Зміст пропозиції
FIDIC (International Federation of Consulting Engineers)	Міжнародна федерація інженерів-консультантів	Надання початкової докладної часової програми й оновлення її підрядником, коли ця програма стає несумісною з фактичним прогресом або зобов'язаннями підрядника. Врахування складності загальних умов, що допускає можливість не дотримуватися логічної послідовності для всіх підпунктів. Введення статті в варіанти типового контракту: часове обмеження щодо претензій.
NEC (The New Engineering Contract)	підрозділ компанії Thomas Telford Ltd, яка є дочірньою компанією Інституту цивільних інженерів (ICE), Велика Британія	Введення таких складників для укладення договорів: регулювання ціни з огляду на інфляцію; – зміни в законодавстві; – використання кількох валют; – гарантія виконання контракту; – обмеження відповідальності; – основні показники ефективності.
UNCITRAL (United Nations Commission on International Trade Law)	Комісія ООН з права міжнародної торгівлі	Передбачення в договорі: – зобов'язання для кожної зі сторін співпрацювати з іншою стороною, наскільки це необхідно для виконання зобов'язання іншої сторони, й уникати такої поведінки, яка перешкоджатиме виконанню цього зобов'язання; – вимоги, щоб одна сторона повідомляла іншу про деякі факти або обставини.

ся зобов'язань підрядника, зобов'язань замовників, розподілу ризиків, механізму платежів і механізму вирішення спорів (Угода про врегулювання суперечок)» [14]. Обидва види контрактів передбачають, що особа буде діяти від імені замовника, якщо замовник не має відповідних людей, то менеджер проекту діє від імені замовника в NEC, а в FIDIC – інженер. FIDIC розділяє компоненти часу та вартості, розглядаючи їх і їх підрозділи самостійно на різних стадіях після виникнення змін.

Контракти NEC і FIDIC – це стандартні форми договорів, які є частиною стандартного комплексу для закупівлі робіт або консультаційних послуг (FIDIC), товарів, робіт або послуг (NEC). Кожна з них має окрему особу, котра виступає від імені замовника (інженер у FIDIC, менеджер проекту в NEC). Зобов'язання обох пов'язані з часом, вартістю та якістю, хоча конкретні вимоги зовсім різні. NEC надає більш докладні положення. «Як контракти за FIDIC, так і контракти за NEC базуються на збалансованому розподілі ризиків і зобов'язань» [14; 15].

UNCITRAL (United Nations Commission on International Trade Law) є головним правовим органом ООН у галузі прав міжнародної торгівлі. Так, Комісією Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі було розроблено правовий посібник ЮНСІТРАЛ зі складання міжнародних контрактів на будівництво промислових об'єктів [16]. Цей посібник є детальним збірником рекомендацій стосовно різних аспектів розробки й укладання контрактів у будівництві. Використання його рекомендацій у складанні договорів є основою для побудови подальших правових відносин між сторонами. Проте є і конкретизовані рекомендації, які навіть у межах нинішнього правового поля можуть бути використані в Україні, зокрема в частині зобов'язання про співпрацю (табл. 1).

Кожен із наведених типових контрактів повною мірою може бути адаптований в Україні до умов укладання договорів на надання інжинірингових послуг. І зрозуміло, що «його використання стимулює належне управління відносинами між двома сторонами контракту і, таким чином, роботою за контрактом» [14]. Більше того, їх використання уже розпочато в нашій державі: «Найбільші проекти, реалізовані за умовами контрактів FIDIC в Україні, – Термінал «В» аеропорту «Бориспіль», Бескидський тунель. Перспективними для реалізації

є контракти в дорожньому будівництві та морських портах» [17].

Використання міжнародних форм договорів на надання інжинірингових послуг потребує від сторони підрядника глибокого знання норм і вимог міжнародного права, що застосовується під час будівництва, і їх відмінностей в українському законодавстві. Особливо це є важливим при реалізації міжнародних інвестиційних проектів, проектів технічної допомоги, інших видів міжнародної співпраці у сфері будівництва. «Ця співпраця вимагає від інженерів-консультантів нових знань, розуміння норм і вимог, що є загальноприйнятими на світовому ринку, що, у свою чергу, потребує ініціативи про внесення змін до українського законодавства» [17].

Тому значною мірою можна стверджувати, що за ратифікації цих міжнародних нормативних актів в Україні не лише можливе, а і доцільне застосування міжнародно визнаних форм будівельних контрактів і документів. За такого підходу, як ратифікація, виникає лише питання його лобіювання в законодавчому органі України. Ратифікація як процес, згідно з яким надається згода законодавчої влади на обов'язковість міжнародного документа, що з моменту затвердження набирає юридичної сили та становить частину національного законодавства, дає в практичному аспекті використання міжнародних норм без внесення змін до чинного законодавства України. Однак за юридичною силою ратифіковані міжнародні нормативно-правові акти є вищими, ніж вітчизняні, тому доцільно припустити можливість плавного переходу до використання світових норм і стандартів у будівельній галузі.

Висновки і пропозиції. Аналіз показує, що для України сьогодні існує нагальна потреба і є всі умови для застосування іноземного досвіду укладання договорів із надання інжинірингових послуг на основі міжнародно визнаних форм контрактів. Одним зі шляхів зміни й упорядкування правового поля у цій сфері може стати ратифікація міжнародних документів, яка дасть змогу не лише діяти в єдиному правовому полі, а й покращити інвестиційну привабливість будівельної галузі для зарубіжних інвесторів і підвищити якість вітчизняного будівництва.

Сьогодні є можливість і доцільність запозичення окремих положень щодо розширення складових частин договору, порівняно з типовим, на надання інжинірингових послуг як більш специфічного виду послуг, що не суперечить національному законодавству.

Подальшими дослідницькими розвідками у цьому напрямі може бути обґрунтування потреби зміни правового поля щодо регулювання сфери надання інжинірингових послуг в Україні.

Список використаної літератури:

1. Предборський В. Інноваційні технології управління в системі факторів підвищення ефективності діяльності ОБС. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 3. С. 23–34.
2. Городиська Н.А. Поняття інжинірингу та його значення у ринкових умовах господарювання. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13849/1/7_33-39_Vis_727_Menegment.pdf.
3. Про архітектурну діяльність : Закон України від 20 травня 1999 р. № 687-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14>.
4. Кириченко І.О. До питання тлумачення поняття «договір інжинірингу» (постановка проблеми). URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Kirichenko.pdf>.
5. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України від 28 грудня 1994 р. № 34/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80>.
6. Фінансовий інжиніринг : навчальний посібник / за ред. О.М. Сохацької. Київ : К Кондор, 2011. 660 с.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
8. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 р. № 143-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16>.
9. Про ліцензування видів діяльності : Закон України від 02 березня 2015 р. № 222-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19/page>.
10. Насурлаєва К.Е. Поняття та характеристика договору інжинірингу. *Юридичний вісник*. 2015. № 2 (35). С. 119–122.
11. Насурлаєва К.Е. Сторони договору інжинірингу. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 196–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_4_45.
12. Галінський О.М., Вахович І.В., Цифра Т.Ю. Міжнародна практика формування договірних відносин в будівництві. *Будівельне виробництво*. 2012. № 54. С. 3–7.
13. Кондратюк А.А., Манаєнко І.М. Розвиток міжнародного інжинірингу: світові тенденції та вітчизняні реалії. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/viewFile/102775/97854>.
14. NEC ПРОТИ FIDIC. URL: <https://iceg.com.ua/nec-proti-fidic/>.
15. FIDIC History : 2 Jul 2012 – 30 Jun 2016. URL: <http://fidic.org/about-fidic/fidic-history>.
16. Правовое руководство ЮНСИТРАЛ по составлению международных контрактов на строительство промышленных объектов. ООН, Нью-Йорк, 1988. 376 с.
17. Непомнящий О.М. Від теорії – до практики: досвід Міждержавної гільдії інженерів-консультантів з підготовки персоналу за модулями FIDIC. *Вісник Держархбудінспекції*. 2017. № 6. С. 19–21.

Непомнящий А. М. Перспективы применения в Украине международно признанных форм договоров на оказание инжиниринговых услуг в строительстве

В статье проанализированы формы договоров по предоставлению инжиниринговых услуг в строительной отрасли, определены основные составляющие форм договоров и их отличия от общеевропейских, обоснована целесообразность введения новых разделов в формы договоров, определенных в нормативно-правовом поле Украины.

Ключевые слова: инжиниринг, инжиниринговые услуги, услуги в строительстве, договоры по оказанию услуг, контракты, формы договоров.

Nepomniashchyi O. M. Prospects of using internationally recognized contract forms for engineering services in construction in Ukraine

The article analyzes forms of engineering services contracts in construction, defines basic contract components and their differences from the European ones, proves reasonability of introducing new chapter into contract forms, which are determined in the regulatory terrain in Ukraine.

Key words: engineering, engineering services, services in construction, services contracts, contracts, contract forms.